

Lectio

Tohtorikoulutus sosiaalisena toimintana: Miten muuttaa syvään juurtuneita rakenteita ja käytänteitä?

Melina Aarnikoivu

Vuonna 2016 Tiedebarometri (Tieteen tiedotus, 2016) pyysi suomalaisia nimeämään suomalaisia tutkijoita. Puolet vastaajista ei tuolloin osannut nimetä yhtäkään. Niistä, jotka osasivat, valtaosa pystyi nimeämään vain tähtitieteen professori Esko Valtaojan. Tämä oli melko yllättävää, sillä eivät tutkijat kuitenkaan mikään harvinaisuus ole: Suomessa on tälläkin hetkellä kymmeniätuhansia tutkimustehtävissä työskenteleviä henkilöitä.

Vaikkei kaikkiin tutkimustehtäviin välttämättä tarvitse tohtorintutkintoa, eikä tutkija-nimikkeen käyttöön ole virallisia kriteerejä, pidetään tohtorintutkinnon suorittamista yleensä sinä virallisena väylänä akateemiseen tutkijuu-teen. Tohtorintutkintojen suorittaneiden määrä on tuplaantunut Suomessa tällä vuosituhanella. Kun vuonna 2000 tohtorintutkinnon suorittaneita oli Suomessa 23 000, oli heitä vuonna 2016 jo 44 000. Väitöskirjatutkijoiden, eli tohtorikoulutettavien määrä on sen sijaan jopa nelinkertaistunut vuosituhanen vaihteesta. Tällä hetkellä vuosittain valmistuu vajaa 2000 uutta tohtoria työelämän moninaisiin tarpeisiin – sekä yliopistoihin että niiden ulkopuolelle.

Alussa mainitsemani Tiedebarometrin tulosten perusteella vaikuttaisi siltä, että tutkijat ja heidän työnsä ovat suomalaisille kuitenkin melko tuntemattomia, siitäkin huolimatta, että suomalaisten luottamus tieteeseen ja yliopistoi-

hin on varsin hyvä. Syitä mystisyyteen on varmasti monia, mutta pidän huolestuttavana etenkin sitä, että osa tutkijoista on vetäytynyt pois julkisuudesta sen vuoksi, että heidän tekemäänsä tutkimusta on vähätelty tai he ovat kohdanneet sosiaalisen median kanavissa suoranaista vihapuhetta. Vihapuhe ei toki ole vain tutkijoiden kokema ongelma, vaan myös muiden julkisten toimijoiden. Olisi kuitenkin tärkeää, että tutkijat kertoisivat työstään julkisuudessa, yleistajuis- taisivat tiedettä ja osallistuisivat yhteiskunnalliseen keskusteluun, sillä tutkijoiden tuottamaa tietoa tarvitaan yhteiskuntamme kehittämiseksi ja sitä kohtaavien ongelmien ratkaisemiseksi – nyt ehkäpä enemmän kuin koskaan aiemmin.

Omassa väitöstutkimuksessani päätin tutkia tohtorikoulutus- ta sosiaalisena toimintana, eli sitä, millaista väitöskirjatutkijoiden, eli aloittelevien tutkijoiden arki on. Oma kiinnostukseni aiheeseen ei kuitenkaan syntynyt siitä, etten olisi tiennyt, millaista tutkijoiden työ on – päinvastoin. Kun vuonna 2012 aloitin työt Jyväskylän yliopistossa, havainnoin sekä aloittelevien että kokeneempien tutkijoiden arkea varsin läheltä viestintätehtävissä ollessani. Akateemisen maailman kummalliset kiemurat tulivatkin hyvin nopeasti tutuiksi ystävien ja työkavereiden jakamien kokemusten ansiosta. Minusta oli varsin ongelmallista, että lupaavat, fiksut ja ahkerat nuoret tutkijanalut joutuivat jatkuvasti

pelkäämään töiden päättymistä, ja toisinaan myös kokemaan arvostuksen puutetta sitä työtä kohtaan, jota he yliopistolle tekivät. Jatkuva epävarmuus vaikeutti myös tulevaisuuden suunnittelua: Uskalanko ottaa asuntolainan? Voinko perustaa perheen ilman vakinaista työpaikkaa?

Viimein vuonna 2015 toinen tulevista väitöskirjaohjaajistani ehdotti minulle, että miksi en alkaisi tutkia nuorten tutkijoiden kokemaa epävarmuutta hieman tarkemmin, sillä – kuuluisaa amerikkalaista sosiologia Howard Beckeriä lainatakseni – yksittäisistä, omassa elämässä tehdyistä havainnoista ei pysty sanomaan maailmantilasta mitään sen tarkemmin. Havainnot ovat vain tarinoita, yksittäisten ihmisten kokemuksia. Tällaiset havainnot ja tarinat ovat kuitenkin erinomainen lähtökohta isommalle tutkimusprojektille (Becker, 2014) – esimerkiksi väitöstutkimukselle, jonka päätin aloittaa vuoden 2015 syksyllä.

Rajasin alun perin tutkimusaiheeni varovaisesti väitöskirjatutkijoihin ja akateemisen uran epävarmuuteen, vaikka aihe muokkautui vielä myöhemmin. Ongelmana kuitenkin oli: miten tutkia väitöskirjatutkijoita siten, että tutkimukseni tarjoaisi jotain tuoretta olemassa olevaan tutkimuskirjallisuuteen? Aiempaa tutkimusta tohtorikoulutuksesta tai väitöskirjatutkijoiden haasteista ei nimittäin puutu. Suurin osa tutkimuksesta keskittyy kuitenkin var-

sin kapeisiin ilmiöihin, kuten ohjaukseen tai kirjoittamiseen. Tämä ei ole yllättävää, sillä usein tutkimuksen aiheet tulee rajata tarkasti, jotta tiettyyn aiheeseen pystyisi pureutumaan mahdollisimman syventävästi. Sen sijaan yllättävää oli, ettei tohtorikoulutuksen tutkimukseen ollut juurikaan kehitelty laajempia teorioita tai malleja, jotka yrittäisivät selittää tohtorikoulutusta sen eri osista koostuvana kokonaisuutena. Muutamia tämänkaltaisia malleja löytyy (ks. Cumming, 2010; Holdaway, 1996; McAlpine & Norton, 2006; Thorlakson, 2005), mutta niissäkään ei oteta huomioon tohtorikoulutuksen kaikkia ulottuvuuksia, kuten virallisen tohtorikoulutuksen ulkopuolelle ulottuvaa aikaa ja paikkoja. Lisäksi näissä tutkimuksissa ei ollut käytetty kielentutkimuksen käsitteitä tai lähestymistapoja. Vaikka soveltava kielentutkimus on yleensä kiinnostunut nimenomaan kieleen liittyvien yhteiskunnallisten ongelmien ratkomisesta, tulisi meidän laajentaa tutkimusalan fokusta. Kuten emeritusprofessori Bernard Spolskykin on todennut, voimme löytää yhteyksiä kielen ja ympäröivän yhteiskuntamme väliltä melkein mihin tahansa katsoimme (Spolsky, 2008). Spolskyin ideoita seuraten, myös kieli ja tohtorikoulutus ovat yhteydessä toisiinsa monin eri tavoin, kuten tutkimuksenikin osoitti.

Tutkimusotteekseni valikoitui lopulta neksusanalyysi (Scollon & Scollon, 2004), jonka lähtökohtana on nimenomaan yksittäisen tutkijan halu saada jonkinlaista muutosta sellaiseen ilmiöön, jonka keskellä hän elää ja jota hän on ehkäpä seurannut huolestuneena jo pidemmän aikaa. Tämä on varmasti yhteistä suurimmalle osalle humanistista, yhteiskuntatieteellistä

sekä kasvatustieteellistä tutkimusta. Neksusanalyysissä se on kuitenkin sisäänrakennettu osa kolmivaiheista tutkimusprosessia.

Mitä neksusanalyysi sitten käytännössä tarkoittaa? Koska sen monituiset käsitteet eivät välttämättä ole kaikista yksinkertaisimpia kokeneemmillekaan kielitieteilijöille, olen päättänyt havainnollistaa neksusanalyysiä sellaisen esimerkin avulla, johon varmasti ainakin täällä salissa paikalla olevat pystyvät jollakin tavalla samastumaan: Kuvitelte, että olet lähdössä matkalle – siis joskus kauan sitten, kun matkustelu oli vielä jokseenkin normaalia. Saavut aamulla Helsinki–Vantaan lentokentälle. Mitä teet? Mitä siellä näet? Luultavasti teet lähtöselvityksen, tai mikäli olet tehnyt sen jo verkossa, viet matkalaukun lähtöselvitystiskille ja kävelet turvatarkastuksen läpi tax free -myymälään. Ehkä ostat sieltä salmiakkia tai ruisleipää matkaevääksi tai tuliaisiksi. Myymälästä ulosselviytymisen jälkeen suuntaat lähtöportille. Jos olet tullut kentälle ajoissa, saatat vielä pistäytyä myymälöissä ostoksilla, tai Oak Barrelissa nauttimassa lasin huurteista. Jos sinulla sen sijaan on kiire, saatat ottaa muutaman juoksuaskeleen ehtiäksesi lähtöportille ennen kuin se sulkeutuu. Matkan jälkeen palaat samaan paikkaan, mutta toimit eri tavalla kuin ennen matkaa. Suuntaat ensimmäiseksi matkalaukkuhalliin, odotat saapuvaa laukkuasi, ja vasta laukun saatuasi kävelet joko vihreää tai punaista tullikaistaa pitkin kentän tuloaulaan. Tiedät, että näin tulee toimia, sillä olet oppinut sen joskus aiemmin. Tai jos olet lentokentällä ensimmäistä kertaa elämässäsi, seuraat miten muut toimivat.

Jotta lentokenttä saataisi mahdollisimman toimivaksi kaikille

sen kautta kulkeville matkustajille, on lentokentän suunnittelijoiden otettava huomioon sinun ja miljoonien muiden ihmisten tarpeet. Kaikki he tulevat jostain, kaikki he ovat menossa jonnekin, ja kaikki he toimivat kentällä hieman eri tavoin. He puhuvat useita eri kieliä, matkustavat erilaisissa seurueissa, ostavat erilaisia tuotteita tai palveluita, ja osallistuvat erilaisiin vuorovaikutustilanteisiin. Lentokenttä on siis eräänlainen neksus, jossa kaikki nämä ihmiset, heidän taustansa, ja erilaiset toiminnot kietoutuvat yhteen. Mikäli lentokentän suunnittelijat eivät ottaisi tätä kaikkea huomioon, seuraisi siitä todennäköisesti vääriinymmärryksiä, kaaosta, eikä kukaan ehtisi lennolleen ajoissa.

Omassa tutkimuksessani en kuitenkaan tutkinut Helsinki-Vantaan lentokenttää ja sen toimivuutta, vaan tohtorikoulutusta. Kuten lentokenttämattkustajilla, myös väitöskirjatutkijoilla sekä muilla tohtorikoulutuksen tärkeillä toimijoilla on oma taustansa. Meillä jokaisella on omat syyt siihen, miksi aloitamme tohtoriopinnot. Meillä on myös omat, yksilölliset toiveemme siitä, mitä tohtorintutkinnolla haluamme saavuttaa. Yksikään tohtoripolku ei ole samanlainen.

Toteuttaakseni neksusanalyysin tohtoriopinnoista päätin kerätä aineistoa kahdessa eri paikassa, joihin minulla oli sisäpiiriläisen omainen pääsy. Ensimmäinen näistä oli Euroopan hiukkasfysiikan tutkimuslaitos CERN, joka sijaitsee Sveitsin ja Ranskan rajalla lähellä Genevää. Siellä seurasin kahdeksan fyysikon ja insinöörin elämää viidentoista kuukauden ajan. Haastattelin heitä, tein kenttämuistiinpanoja, otin valokuvia, ja osallistuin eri tutkimusryhmien

kokouksiin tarkkailijan roolissa. Toisen aineistonpuolikkaani keräsin sen sijaan omassa laitoksessani SOLKI:ssa kielentutkijoita havainnoiden. Koska en asunut Jyväskylässä, piti tässä kohtaa käyttää hie-man luovuutta. SOLKI-aineistosta tulikin suureksi osaksi etäetnografia. Osallistuin SOLKIn tilaisuuksiin etänä ja havainnoin niitä sitä kautta. Täydensin etäaineistoani aineistonkeruun loppupuolella, kun muutin takaisin Jyväskylään kolmeksi kuukaudeksi ja pääsin tekemään haastatteluja ja havaintoja SOLKI:ssa paikan päällä.

Aineistoa kerätessäni havaitsin, että vaikka fyysikoiden ja insinöörien sekä kielentutkijoiden arki koostuu hyvin erilaisista toiminoista, oli toiminnassa myös paljon yhteistä. Teki väitöskirjatutkija tohtoriopintoja sitten millä alalla hyvänsä, kukaan ei voi paeta esimerkiksi väitöskirjan kirjoittamisesta. Muita yhteisiä toimintoja olivat tutkimuskirjallisuuden lukeminen, konferensseihin osallistuminen, yhteistyöverkostojen rakentaminen, erilaisten vaihtoehtojen tarkka punnitseminen ja useiden vuosien aherrus (ks. Barry ym., 2018; Levecque ym., 2017; Woolston, 2017).

Tässä vaiheessa jollakulla tilaisuutta seuraavalla tai lektiota lukevalla tutkijalla on varmasti herännyt kysymys, mitkä sitten olivat tutkimukseni tarkemmat tutkimuskysymykset. Tässä joudun valitettavasti tuottamaan pettymyksen. Neksusanalyysille on nimittäin tyyppillistä, ettei tutkimusprosessin aikana luoda välttämättä lainkaan tarkkoja tutkimuskysymyksiä. Sen sijaan tutkija lähtee kentälle silmät auki, mahdollisimman avoimin mielin ja ilman ennakkoluuloja. Tämä varmistaa sen, ettei tutkija tee vahvoja olet-

tamuksia jo ennen kuin aineistoa on kerätty ja siten jätä jotain tärkeää huomioimatta. Systemaattinen ja kattava analyysi syntyy sen sijaan neksusanalyysin teoreettisista käsitteistä, joita jo aiemmin lentokenttäesimerkilläkin havainnollistin. Näiden käsitteiden avulla tutkija niin sanotusti sukeltaa tutkittavan ilmiön pinnan alle, ja havainnoi, mitä pohjasta on nousemassa pinnalle. Mikäli vesi muuttuu liian sameaksi, voi tutkija piipahtaa välillä pinnalla haukkamassa happea, koota ajatuksensa, ja sukeltaa sitten uudestaan.

Tämä sukelteluni kuvitteellisessa tohtorikoulutuksen meressä johti yhteensä neljään erilliseen osatutkimukseen, jotka kaikki käsitteivät tohtorikoulutusta sosiaalisen toiminnan ja kielen näkökulmasta. En tässä erittele tutkimuksia ja niiden tuloksia sen tarkemmin, mutta niiden sekä väitöskirjani yhteenvedon perusteella näyttäisi siltä, että kaikista yksinkertaisimpiin ja pienimpiinkin tohtorikoulutuksen toimintoihin liittyy aina jollain tavalla valta ja valtasuhteet, jotka säätelevät väitöskirjatutkijoiden elämää niin hyvässä kuin pahassa. Kaikista huomionarvoisinta keräämäni aineiston ja tekemäni analyysin perusteella oli kuitenkin se, että päätöksiä erilaisista tohtorikoulutukseen liittyvistä tilanteista ja laajemmista kokonaisuuksista tekivät yleensä jotkut muut, kuin väitöskirjatutkijat itse.

Jatkotutkimusta inspiroidakseen kehottaisinkin tohtorikoulutuksen parissa toimivia henkilöitä arvioimaan kriittisesti, ketkä tohtorikoulutusta koskevia päätöksiä tällä hetkellä Suomessa ja muualla Euroopassa tekevät. Kenties ne, joilla on omakohtaista kokemusta tohtorikoulutuksesta? Ne, joilla on tutkimustietoa tohtorikoulu-

tuksesta? Ne, joilla on molempia? Vai tekevätkö päätöksiä ne, joilla ei ole kumpaakaan? Väitän, että mitä useampi toimijoista kuuluu ensimmäiseen kolmeen ryhmään, sitä tehokkaammin tohtorikoulutuksen haasteita voitaisiin ratkoa, niin Suomessa kuin muualla.

Kuten lektion alussa totesin, neksusanalyysin lähtökohtana on jokin tutkijan omaa elämää koskeva ilmiö, johon hän haluaisi muutosta. Juuri muutos onkin neksusanalyysin tärkein tehtävä. Viimeisen viiden vuoden aikana olen ollut omalta osaltani muuttamassa tohtorikoulutusta sellaiseen suuntaan, jota pidän oman tutkimukseni ja kokemusteni sekä muiden tekemän ansiokkaan tutkimuksen perusteella toivottavana. Jäykkien rakenteiden muuttaminen ei kuitenkaan ole helppoa, sillä – kuten kuuluisa yliopistoa-nalogiakin toteaa – muutoksen aikaansaaminen on kuin yrittäisi siirtää hautausmaata – apua siellä asuvilta ei tule (analogian historiasta, ks. Brankovic, 2020).

Siksi olenkin joutunut hyväksymään sen, ettei tohtorikoulutuksen muutos tapahdu yhdessä yössä eikä yhden artikkelin tai väitöskirjan avulla. Siksi rohkaistenkin muita tohtorikoulutusta tutkivia kokeilemaan neksusanalyysin kaltaisia tutkimusotteita, jotka mahdollistavat tutkijan aktiivisen roolin tutkimassaan neksuksessa. Näin voisimme välttää sen, ettemme voitisi samoja asioita vuodesta ja vuosikymmenestä toiseen, koskaan löytämättä ratkaisuja niihin haasteisiin, joiden keskelä elämme. ■

Lähteet

- BARRY, K. M., WOODS, M., WARNECKE, E., STIRLING, C., & MARTIN, A. (2018). Psychological health of doctoral candidates, study-related challenges and perceived performance. *Higher Education Research & Development*, 37(3), 468–483. DOI:10.1080/07294360.2018.1425979
- BECKER, H. S. (2014). *What about Mozart? What about murder? reasoning from cases*. The University of Chicago Press.
- BRANKOVIC, J. (2020). “Changing a university is like moving a graveyard”: a history of an analogy. *ECHER blog*. <https://www.echer.org/changing-a-university-is-like-moving-a-graveyard/>
- CUMMING, J. (2010). Doctoral enterprise: A holistic conception of evolving practices and arrangements. *Studies in Higher Education*, 35(1), 25–39. DOI:10.1080/03075070902825899
- HOLDAWAY, E. A. (1996). Current issues in graduate education. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 18(1), 59–74. DOI:10.1080/1360080960180106
- LEVECQUE, K., ANSEEL, F., DE BEUCKELAER, A., VAN DER HEYDEN, J., & GISLE, L. (2017). Work organization and mental health problems in PhD students. *Research Policy*, 46(4), 868–879. DOI:10.1016/j.respol.2017.02.008
- MCALPINE, L., & NORTON, J. (2006). Reframing our approach to doctoral programs: An integrative framework for action and research. *Higher Education Research & Development*, 25(1), 3–17. DOI:10.1080/07294360500453012
- SPOLSKY, B. (2008). Introduction: What is educational linguistics? *Teoksessa B. Spolsky & F. M. Hult (Toim.)*, *The Handbook of Educational Linguistics* (pp. 1–24). Blackwell Publishing Ltd.
- SCOLLON, R., & SCOLLON, S. B. K. (2004). *Nexus analysis: Discourse and the emerging internet*. Routledge.
- Thorlakson, L. (2005). Models of doctoral training in European political science. *European Political Science*, 4(1), 82–94. DOI:10.1057/palgrave.eps.2210010
- TIETEEN TIEDOTUS (2016). *Tiedebarometri 2016. Tutkimus suomalaisten suhtautumisesta tieteeseen ja tieteellis-tekniseen kehitykseen*. http://www.tieteentiedotus.fi/files/Tiedebarometri_2016.pdf
- WOOLSTON, C. (2017). Graduate survey: A love-hurt relationship. *Nature*, 550(7677), 549–552. DOI:10.1038/nj7677-549a